

Hidden hand

Hoe een 'intelligence failure' Reagan hielp de Koude Oorlog te winnen

In mei 1977 werden Amerikaanse beleidsmakers opgeschrikt door een bericht in het gerespecteerde vakblad *Aviation Week & Space Technology* over de vooruitgang die Moskou boekte met *Directed Energy Weapons* (DEW) en de mogelijke toepassing daarvan in een Sovjet-raket- en ruimteschild. Het voormalige hoofd van de inlichtingendienst van de Amerikaanse luchtmacht, generaal-majoor George Keegan, zag een dreigende kloof met de Verenigde Staten. Dit bleek later een ernstige misvatting en één van de opmerkelijkste *intelligence failures* uit de Koude Oorlog te zijn. Als een positief, zij het onbedoeld gevolg voor de VS, vormde de blunder de basis van het in 1983 door president Ronald Reagan aangekondigde *Strategic Defense Initiative* (SDI), beter bekend als het *Star Wars*-programma. Het besluit van Moskou om een vergelijkbaar programma te financieren droeg bij aan het uiteindelijke failliet van de Sovjet-Unie en daarmee aan het einde van de Koude Oorlog.

Drs. D.G. Pronk*

Onbedoelde gevolgen zijn de uitkomsten van een menselijke activiteit die niet het oorspronkelijke doel ervan waren. Dit concept is in de twintigste eeuw gepopulariseerd door de Amerikaanse socioloog Robert Merton.

Volgens zijn 'wet van de onbedoelde gevolgen' leidt een interventie in een complex maatschappelijk systeem altijd tot onverwachte uitkomsten.¹

Onbedoelde gevolgen kunnen zowel positief als negatief zijn. Mogelijke oorzaken van het optreden van onbedoelde gevolgen zijn volgens Merton onder meer het nastreven van eigenbelang, onwetendheid door een gebrek aan kennis of informatie en analysefouten door misleiding, zelfbedrog of andere vormen van vooringenomenheid.²

Het concept van onbedoelde, negatieve gevolgen komt ook voor in inlichtingenstudies en heet daarin doorgaans *blowback*. Deze term werd voor het eerst door de CIA gebruikt in een interne studie naar de gevolgen van de Amerikaanse operatie in 1953 om in Iran de regering van Mohammed Mossadegh omver te werpen.³ Blowback is een tegenwoordig veelgebruikte

* De auteur is politicoloog en werkzaam als wetenschappelijk onderzoeker bij de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. Hij werkt aan een proefschrift over de door de inlichtingendiensten van Amerika en andere NAVO-landen opgestelde *capability assessments* van de Sovjet-Unie in de periode 1967 tot het einde van Koude Oorlog. Hij dankt zijn promotor, prof. dr. Marianne van Leeuwen, zijn co-promotor, dr. Giliam de Valk, en zijn collega's voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1 Zie hierover Merton E. Babbie, *The Practice of Social Research* (Baltimore, Wadsworth, 1995) 49.

2 In een casestudy van de zogeheten *Missile Gap* geeft de Amerikaanse politicoloog Jonathan Renshon een vrijwel identieke typologie van oorzaken van dreigingsoverschating door inlichtingendiensten. Zie J. Renshon, 'Assessing Capabilities in International Politics. Biased Overestimation and the Case of the Imaginary 'Missile Gap'' in: *The Journal of Strategic Studies* 32 (2009) (1) 115-147.

3 Het aan de macht brengen van de sjah bracht het Iraanse volk vijftientwintig jaar tirannie en onderdrukking en leidde uiteindelijk in 1979 tot de Islamitische Revolutie van Ayatollah Khomeini en een langdurige gijzeling van personeel van de Amerikaanse ambassade in Teheran. Zie voor het laatstgenoemde aspect W.J. Daugherty, 'A First Tour Like No Other. Held Hostage in Iran' in: *Studies in Intelligence* (Spring 1998) 1-45.

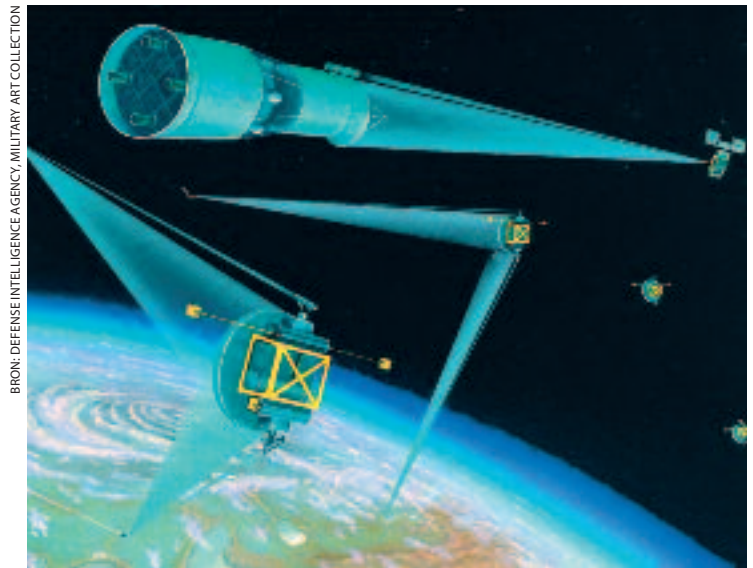
metafoor voor de onbedoelde, negatieve gevolgen van – vooral Amerikaanse – inlichtingenactiviteiten.⁴

Onbedoelde, positieve gevolgen van inlichtingenactiviteiten worden in de wetenschap echter zelden (h)erkend en een toepasselijke term voor dit fenomeen ontbreekt dan ook. Adam Smith's *hidden hand*, een bekende metafoor uit de sociaal-economische wetenschappen, is daarvoor een goede kandidaat.⁵ In zijn klassieker *The Wealth of Nations* (1776) liet Smith zien hoe het nastreven van eigenbelang door individuen tot onbedoelde voordelen voor de samenleving als geheel kan leiden. Slechts op zoek naar eigen gewin bevordert elk individu, geleid door een 'onzichtbare hand', het publieke belang. Economen gebruiken de term om het zelfregulerende karakter van de markt te beschrijven en het principe geldt als één van de bouwstenen van de hedendaagse vrije markteconomie.⁶

In dit artikel illustreer ik de toepasselijkheid van de metafoor van de hidden hand in inlichtingenstudies aan de hand van de *Beam Gap*-casus. Dit is een episode uit de Koude Oorlog waarin Amerikaanse inlichtingendiensten en beleidsmakers dachten dat de Sovjet-Unie een voorsprong had in de ontwikkeling van *Directed Energy Weapons* (DEW) en hun mogelijke toepassingen in een raket- of ruimteschild. Op basis van de afgelopen jaren uit Amerikaanse archieven vrijgegeven originele inlichtingendocumenten is het thans mogelijk om deze historische casus in zijn volledigheid te reconstrueren. Daarbij ga ik in op de invloed die de bovenstaande gedachte heeft gehad op het defensiebeleid van de Verenigde Staten. Vervolgens beargumenteer ik dat dit voorwaardenschepend is geweest voor het *Strategic Defense Initiative* (SDI) dat president Ronald Reagan in 1983 aankondigde. In de conclusie ga ik in op de betekenis van de casus voor de bestudering van het hedendaagse inlichtingenwerk.

Beam Gap

In het midden van de jaren zeventig probeerde het hoofd van de inlichtingendienst van de

Grafische impressie van een in de ruimte geplaatst raketverdedigingssysteem van de Sovjet-Unie

Amerikaanse luchtmacht, generaal-majoor George Keegan, zijn collega's binnen de Amerikaanse inlichtingengemeenschap te overtuigen van een dreigende *capability gap* met de Sovjet-Unie op het gebied van Directed Energy Weapons.⁷ Dit zijn alle wapens die gerichte energiebundels gebruiken om een doelwit te vernietigen: lasers, *High Power Microwaves* en *Particle Beams*. DEW zijn in potentie zeer geschikt als onderdeel van een defensief raket- of ruimteschild.⁸ Keegan liet zijn visie prominent opnemen in een eind 1976 opgestelde gezamenlijke Amerikaanse inlichtingenanalyse

- 4 Een ander bekend voorbeeld van blowback is de CIA-financiering en steun voor de Afghaanse opstandelingen in de anticommunistische *proxy*-oorlog tegen de Sovjet-Unie in Afghanistan in de jaren tachtig. Een aantal van de begunstigden van deze Amerikaanse ondersteuning, onder wie Osama bin Laden, begon uiteindelijk in de jaren negentig een terroristische campagne tegen de Verenigde Staten. Zie onder meer M.A. Weaver, 'Blowback' in: *The Atlantic Monthly* 277 (1998) (5) 24-36; C. Johnson, *Blowback. The Costs and Consequences of American Empire* (New York, Holt Paperbacks, 2004) en P. Bergen en A. Reynolds, 'Blowback Revisited' in: *Foreign Affairs* 84 (2005) (6) 2-5.
- 5 Deze term is in de inlichtingenstudies weliswaar al vaker gebruikt, maar in een geheel andere context. Zie bijvoorbeeld J. Barron, *KGB Today. The Hidden Hand* (New York, Reader's Digest Press, 1983) en R.J. Aldrich, *The Hidden Hand. Britain, America and Cold War Secret Intelligence* (Londen, John Murray Publishers, 2001).
- 6 Zie bijvoorbeeld R.G. Lipsey, P.O. Steiner en D.D. Purvis, *Economics* (New York, Harper & Row, 1990) 48-49.
- 7 Zie het online-artikel van J. Pike, *The Death-Beam Gap. Putting Keegan's Follies in Perspective* (October 1992) www.fas.org/spp/eprint/keegan.htm.
- 8 B. Chapman, *Space Warfare and Defense. A Historical Encyclopaedia and Research Guide* (Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008) 147.

(*National Intelligence Estimate*), waarin hij de ontwikkelingen aan Sovjet-zijde omschreef als ‘*The most strategic undertaking since the development of the atomic bomb*.’⁹ Volgens Keegan lag de Sovjet-Unie met de ontwikkeling van DEW’s tien tot twintig jaar voor op de Verenigde Staten.¹⁰ Het ging dan vooral om de voortgang van het Sovjet-onderzoek naar de militaire toepassingen van *particle beams* (bundels met hoogenergetische subatomaire deeltjes).¹¹

De discussie over de Beam Gap luidde een nieuwe Amerikaanse benadering van het fenomeen ruimtewapens in

Keegan dacht dat Moskou al tegen 1985 zou kunnen beschikken over een prototype van een wapensysteem dat met behulp van een gerichte energiebundel de ballistische raketten van de Verenigde Staten zou kunnen neutraliseren.¹² Al vanaf het begin werden er binnen de Amerikaanse inlichtingengemeenschap vraagtekens geplaatst bij Keegans beweringen. Zo argumenteerde de CIA in de hoofdttekst van het destijds strikt geheime document dat er geen over-

tuigend bewijs was voor de ontwikkeling van dergelijke wapens in de Sovjet-Unie.¹³

Na zijn pensionering in januari 1977 zocht Keegan de openbaarheid met zijn beweringen. Volgens een op zijn uitlatingen gebaseerd artikel in het vakblad *Aviation Week & Space Technology* had de Sovjet-Unie een definitieve doorbraak bereikt op het gebied van *Particle Beam Weapons*.¹⁴ Een hoofdredactioneel commentaar riep op tot een versnelde Amerikaanse wetenschappelijke inspanning op het gebied van DEW.¹⁵ De controverse over het al dan niet bestaan van een kloof met de Sovjet-Unie op dit gebied werd vervolgens breed uitgevochten in de Amerikaanse media.¹⁶ De Amerikaanse regering bleef daarbij niet buiten schot.¹⁷ Centraal in de discussie stonden de door inlichtingenverzamelorganen van de Amerikaanse luchtmacht waargenomen activiteiten op een nucleaire testlocatie ongeveer 35 kilometer ten zuiden van de stad Semipalatinsk in Kazachstan. Op deze locatie, die de Amerikaanse luchtmacht *Possible Nuclear Underground Test Site* (PNUTS) noemde, zou de Sovjet-Unie experimenteren met ondergrondse nucleaire explosies om de voor DEW benodigde energie op te wekken.¹⁸ Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie bleek echter dat de activiteiten in Semipalatinsk niets van doen hadden met de ontwikkeling van DEW, maar deel uitmaakten van het ontwikkelingsprogramma voor een nucleair aangedreven draagraket.¹⁹

The Empire Strikes Back

Ondanks aanvankelijke – en achteraf gezien gerechtvaardigde – scepsis, gaf de politieke opwinding die was veroorzaakt door Keegans beweringen een belangrijke impuls aan de uitbreiding van het Amerikaanse wetenschappelijke onderzoek naar DEW.²⁰ Op 11 mei 1978 ondertekende president Jimmy Carter bovendien een beleidsmemorandum (*Presidential Decision Memorandum* 37) dat de basis vormde voor een geheel nieuwe Amerikaanse benadering van het fenomeen ruimtewapens. Met de afkondiging van het nieuwe Amerikaanse beleid verschoof de aandacht van zowel inlichtingendiensten als beleidsmakers van

9 Gedeclasseerd (Top Secret) document NIE 11-3/8-76, *Soviet Forces for Intercontinental Conflict Through the Mid-1980s*, 53.

10 Idem.

11 Zie voor een wetenschappelijke discussie over dit specifieke onderwerp het gedeclasseerde (Top Secret) rapport STIC-76-002JX, *Soviet R&D Related to Particle Beam Weapons* (1976) en R.M. Roberds, ‘Introducing the Particle Beam Weapon’ in: *Air University Review* 35 (July-August 1984) (5).

12 Gedeclasseerd (Top Secret) document NIE 11-3/8-76, *Soviet Forces for Intercontinental Conflict Through the Mid-1980s*, 14.

13 Idem, 53.

14 C.A. Robinson, Jr., ‘Soviets Push for Beam Weapon’ in: *Aviation Week & Space Technology* (2 May 1977) 17-20.

15 R. Hotz, ‘Beam Weapon Threat’ in: *Aviation Week & Space Technology* (2 May 1977) 11.

16 N. Wade, ‘Charged Debate Erupts over Russian Beam Weapon’ in: *Science* (27 May 1977) 957-959.

17 M. Dobbin, ‘Moscow Yet to Develop Laser Weapon, Carter Says’ in: *The Baltimore Sun* (4 May 1977) 8.

18 C.A. Robinson, Jr., ‘Technology and Lead Time. Soviet Experimental Technology’ in: R.L. Pfaltzgraff, Jr., U. Ra’anan & W.H. Milberg (ed.), *Intelligence Policy & National Security* (Londen, Macmillan, 1981) 164.

19 W. Broad, ‘Russian Scientists to Detail Plans for a Fast Nuclear Space Rocket’ in: *The New York Times* (13 January 1992) A1, B10.

20 P.J. Friel, ‘Technical Feasibility of Directed Energy Weapons in Strategic Defense’ in: R.L. Pfaltzgraff, Jr., U. Ra’anan & W.H. Milberg (ed.), *Intelligence Policy & National Security* (Londen, Macmillan, 1981) 179-184.

Wetenschappers van het nucleaire onderzoekslaboratorium Los Alamos speelden een grote rol bij de verkeerde inschatting van de DEW-capaciteit van de Sovjet-Unie

Particle Beams naar de mogelijke toepassingen van lasers in een raket- of ruimteschild.²¹ Volgens beleidsverklaringen in het Amerikaanse Congres in maart 1979 van onderminister van Defensie William Perry en van het hoofd van de R&D-organisatie van de Amerikaanse luchtmacht, voormalig Apollo-astronaut luitenant-generaal Tom Stafford, zou de Sovjet-Unie ondertussen op het punt hebben gestaan om kleinschalige testen met lasers uit te voeren om de wapenprestaties tegen satellieten te valideren. Een belangrijke aanwijzing voor deze bewering werd gevonden in een door het Lawrence Livermore laboratorium uit het Russisch vertaald wetenschappelijk artikel over de hitte-effecten van lasers op bepaalde doelen.²²

In april 1979 concludeerde een groep fysici en ingenieurs, onder leiding van wetenschappers van het nucleaire onderzoekslaboratorium Los Alamos, dat de Sovjet-Unie op het gebied van DEW een voorsprong van vijf tot zeven jaar had opgebouwd ten opzichte van de Verenigde Staten. De wetenschappers riepen de Amerikaanse

regering op een vijfjarenplan van meer dan een miljard dollar te financieren voor onderzoek en ontwikkeling rond DEW.²³ Op basis van deze oproep verhoogde president Jimmy Carter het jaarlijkse onderzoeksbudget van 74 naar 161 miljoen dollar. Ook startte onder de hoede van het *Defense Advanced Research Projects Agency* (DARPA) een omvangrijk programma voor de ontwikkeling van laserwapens dat de basis legde voor het latere Strategic Defense Initiative.²⁴

Return of the Beam Gap

Een in 1980 verschenen gezamenlijke Amerikaanse inlichtingenanalyse meldde dat de

- 21 E. Ulsamer, 'ASAT. At Home and Abroad' in: R.L. Pfaltzgraff, Jr., U. Ra'anan & W.H. Milberg (ed.), *Intelligence Policy & National Security* (London, Macmillan, 1981) 175-178 en K.B. Payne (ed.), *Laser Weapons in Space. Policy and Doctrine* (Boulder, Westview Press, 1983).
- 22 H.L. Sahlin, *A Soviet Paper on Laser Target Heating, Symmetry of Irradiation and Two-dimensional Effects on Compression*, Lawrence Livermore Laboratory (13 December 1977).
- 23 C.A. Robinson, Jr., 'The Beam Weapon Threat' in: *Aviation Week & Space Technology* (2 April 1979) 12.
- 24 M. Dobbs, 'Deconstructing the Death Ray. We Were So Scared of the Secret Soviet Weapon, We Spent Billions' in: *The Washington Post* (17 October 1999).

Sovjet-Unie een ontwikkelingsprogramma had voor ruimtegebonden laserwapens en mogelijk al tegen het einde van de jaren tachtig zou beschikken over een werkend wapen.²⁵ Volgens de inlichtingendienst DIA van het ministerie van Defensie zou de Sovjet-Unie aan het begin van de jaren negentig ook grondgebonden laserwapens hebben om zich te verdedigen tegen Amerikaanse ballistische raketten.²⁶

Reagan wilde Moskou tot nog hogere defensieuitgaven dwingen en zo de Sovjet-economie ondermijnen

Een op 8 maart 1983 verschenen openbaar rapport van het ministerie van Defensie (*Soviet Military Power*) herhaalde deze stelling.²⁷ Twee grondgebonden lasers op de testlocatie Sary Shagan in Kazachstan waren mogelijk al in staat om componenten van satellieten in een baan om de aarde te beschadigen.²⁸ De lasers in Sary Shagan waren een steeds terugkerend onderwerp in zowel de openbare als de geheime Amerikaanse inlichtingenanalyses.²⁹ Bij herhaling beweerden die dat de lasers mogelijk in staat waren om de optieken van Amerikaanse satellieten in de ruimte te verblinden. Een voorbeeld daarvan is een door het Congres

aanbesteed rapport van de *Air Force Association* (AFA).³⁰ De bekende thrillerauteur Tom Clancy populariseerde de lasers in Sary Shagan zelfs in een van zijn romans.³¹

De Amerikaanse inlichtingengemeenschap was er anno 1983 van overtuigd dat de Sovjet-Unie op het gebied van DEW pariteit had bereikt met de Verenigde Staten of zelfs een voorsprong had genomen.³² Die overtuiging was voornamelijk gebaseerd op een vermeend grootschalig ontwikkelingsprogramma voor laserwapens om zich te kunnen verdedigen tegen Amerikaanse ballistische raketten.³³ Als energiebronnen voor deze lasers moesten zowel conventionele als nucleaire explosies dienen.³⁴ Volgens de DIA kon de Sovjet-Unie een laserwapen met een vermogen van 1 megawatt mogelijk al tegen het einde van de jaren tachtig testen.³⁵

Science Fiction

Recent vrijgegeven onderzoek in Sovjet-archieven heeft uitgewezen dat een progressieve Russische fysicus, Jevgeni Velichov, naar aanleiding van de herhaaldelijke Amerikaanse beweringen al in 1987 suggereerde om de testfaciliteiten in Sary Shagan open te stellen voor Amerikaanse waarnemers. Zo zouden ze immers zelf kunnen zien dat hun beschuldigingen feitelijk op niets berustten. Het voorstel van Velichov werd echter op advies van enkele hooggeplaatste leden van het Politburo, onder wie het toenmalige hoofd van het KGB, door het Centraal Comité verworpen. Moskou wist dat de Amerikaanse beweringen volstrekt onwaar waren, maar was niet bereid om dat toe te geven. De laserapparatuur in Sary Shagan was in werkelijkheid hopeloos verouderd.³⁶

In juli 1989 brachten Amerikaanse wetenschappers op uitnodiging van de Sovjet-leiding alsnog een bezoek aan Sary Shagan. Frank von Hippel, een aan de Universiteit van Princeton verbonden fysicus, concludeerde dat de Amerikaanse inlichtingengemeenschap de dreiging achteraf gezien altijd enorm had overdreven. 'Het was een soort van relikwie', zei hij refererend aan de twee lasers die hij daar aantrof. Er was geen spoor van de machtige Sovjet-oorlogsmachine

25 Gedeclassificeerd (Top Secret) document NIE 11-1-80, *Soviet Military Capabilities and Intentions in Space*, 52.

26 Gedeclassificeerd (Secret) document NIE 11-13-82, *Soviet Ballistic Missile Defense*, 26.

27 *Soviet Military Power* was feitelijk een jaarlijks propagandadocument dat voornamelijk bedoeld was om het Amerikaanse Congres ervan te overtuigen financiële steun te blijven bieden aan de herbewapeningsplannen van president Reagan.

28 U.S. Department of Defense, *Soviet Military Power 1983* (Washington, D.C., Government Printing Office, 1983) 68.

29 Gedeclassificeerd (Top Secret) document NIE 11-1-85J, *Soviet Space Programs*, 11-12 en U.S. Department of Defense, *Soviet Military Power 1987* (Washington DC, Government Printing Office, 1987) 45, 50-51.

30 J.M. Collins, *Military Space Forces* (Washington DC, Pergamon-Brassey's, 1989) 137-138.

31 T. Clancy, *The Cardinal of the Kremlin* (Glasgow, William Collins Sons and Co, 1988).

32 Gedeclassificeerd (Top Secret) document NIE 11-1-83, *The Soviet Space Program*, 18.

33 Voor een goed overzicht van het ruimtewapenprogramma van de Sovjet-Unie zie B. Chapman, *Space Warfare and Defense. A Historical Encyclopaedia and Research Guide* (Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008) 183-198.

34 Gedeclassificeerde (Secret) analyse van het DCI Scientific and Technical Intelligence Committee, *Soviet Laser Weapons. A Collection Guide* (December 1983), 11.

35 Gedeclassificeerd (Secret) document NIC M 83-10017, *Possible Soviet Response to the U.S. Strategic Defense Initiative*, 10-11.

36 D.E. Hoffman, *The Dead Hand. The Untold Story of the Cold War Arms Race and its Dangerous Legacy* (New York, Doubleday, 2009).

die de Amerikaanse inlichtingengemeenschap het publiek altijd had voorgeschoteld. Het enige dat de Sovjet-Unie in Sary Shagan te verbergen had was de pijnlijke waarheid: de Sovjet-technologie liep ver achter op die van de Verenigde Staten.³⁷

had hem ervan overtuigd dat de Sovjet-Unie grote binnenlandse problemen had en dat onderhandelen en het uitoefenen van druk vanuit een positie van macht een einde aan de Koude Oorlog zou kunnen maken. Vanuit dat oogpunt waren grote – maar in deze optiek

tijdelijke – tekorten op de Amerikaanse begroting aanvaardbaar. De defensiekosten waren immers al een grote last voor Amerika, maar de astronomische bedragen moesten voor de Sovjet-Unie nog veel zwaarder wegen.⁴⁰ Volgens de CIA besteedde de Sovjet-Unie op dat moment 25 tot 45 procent meer aan defensie dan de Verenigde Staten. Het R&D-aandeel in de defensiebegroting zou zelfs 75 procent meer hebben bedragen.⁴¹ Terwijl Moskou de defensieuitgaven als

maar opvoerde, was de Sovjet-economie aan het krimpen.

Reagans beleid was er op gericht de Sovjet-Unie te dwingen nog meer geld in defensie te steken en zo de Sovjet-economie verder te ondermijnen. Daartoe moderniseerde hij de Amerikaanse strijdkrachten en stegen de defensieuitgaven

De Republikeinse senatoren McCain, Wallop, Helms en Dole (v.l.n.r.) spreken na een ontmoeting met president Reagan hun steun uit voor het SDI-programma

De keerzijde van de flagrante blunders van de Amerikaanse inlichtingengemeenschap, wiens misvattingen bovendien van harte werden onderschreven door verschillende prominente Congresleden, het Pentagon en de Amerikaanse defensie-industrie, is dat zij de geesten in de VS rijp maakten voor het in 1983 door president Ronald Reagan aangekondigde Strategic Defense Initiative.³⁸ In technisch-wetenschappelijke zin waren de blunders zelfs voorwaardenscheppend voor Star Wars.

Star Wars

In 1980 werd Ronald Reagan met een agressieve Koude Oorlogsverkiezingscampagne gekozen tot Amerikaans president. Reagan won de presidentsverkiezingen onder meer met de belofte van meer bewapening om de achterstand van de Verenigde Staten op de Sovjet-Unie in te halen.³⁹ Zijn belangrijkste fondsenwerper William Casey, veteraan van het *Office of Strategic Services* (OSS) en later hoofd van de CIA,

- 37 National Security Archives EBB, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB314/index.htm>.
- 38 Voor een studie naar de oorsprong van het SDI-programma, zie: D.R. Baucom, *The Origins of SDI, 1944-1983* (Lawrence, University Press of Kansas, 1992). Over de rol van Amerikaanse wetenschappers en het defensie-apparaat in dit kader, zie: G.M. Steinberg (ed.), *Lost in Space. The Domestic Politics of the Strategic Defense Initiative* (Lexington, Lexington Books, 1988).
- 39 J.L. Gaddis, *The Cold War. The Deals, the Spies, the Lies, the Truth* (Londen, Penguin Books, 2007) 217-218.
- 40 Onder leiding van Casey werd de CIA berucht wegens het consequent overschatten van de Sovjet-dreiging, met als voornaamste doel de Reagan-doctrine te rechtvaardigen. Zie: O.A. Honig, 'The Impact of CIA's Organizational Culture on its Estimates Under William Casey' in: *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 24 (Spring 2011) (1) 44-64.
- 41 Gedeclassificeerd (Secret) document SR 79-10004, *Dollar Cost Comparison of Soviet and United States Defense Activities, 1968-1978*, 4.

FOTO AP/REPORTERS

Terwijl het Sovjet-leger in Afghanistan een kostbare en uitzichtloze oorlog uitvocht, besloot Moskou mee te gaan in een nieuwe ronde in de wapenwedloop

fors. In 1985 was de Amerikaanse defensiebegroting al bijna verdubbeld vergeleken met 1980.⁴² Er werden aan de lopende band nieuwe defensiestrategieën uitgestippeld, in de hoop dat de plotselinge bekendmaking daarvan de Sovjet-Unie zou dwingen snel te reageren met eigen strategieën die voor haar rigide planeconomie rampzalig zouden zijn.⁴³ Het spectaculairste programma was het Strategic Defense Initiative dat Reagan op 23 maart 1983 in een nationale televisietoespraak aankondigde.⁴⁴

ruimteschild, overtuigde Reagans toespraak in ieder geval de Sovjet-regering dat dit stond te gebeuren. De beleidsmakers in Moskou, die het Sovjet-leger op dat moment een kostbare en uitzichtloze oorlog lieten uitvechten in Afghanistan, beschouwden Reagans uitspraken als feit. En na de planeconomie in de jaren zeventig te hebben uitgeput om strategische pariteit te bereiken op het gebied van offensieve wapensystemen, keek de Sovjet-Unie nu aan tegen weer een nieuwe ronde in de wapenwedloop.⁴⁶ Een nieuwe ronde die bovendien kennis en vaardigheden vergde die het land niet had, terwijl de Amerikanen zich nog maar nauwelijks 'in het zweet hadden gewerkt'.⁴⁷ Tegen het advies van Sovjet-geleerden in financierde Moskou een vergelijkbaar ontwikkelingsprogramma, dat zoveel kostte dat het bijdroeg aan het uiteindelijke failliet van de Sovjet-Unie.⁴⁸ Wetenschappers verschillen tot op de dag van vandaag van mening over de vraag of en in hoeverre Reagan dit allemaal voorzag toen hij SDI in 1983 afkondigde.⁴⁹

Conclusie

'Met de kennis van toen en de wetenschap van nu' is het mogelijk een aantal mythen en legenden uit de Koude Oorlog, onder meer rond de Beam Gap, definitief door te prikken.⁵⁰

42 J.L. Gaddis, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War* (New York, Oxford University Press, 2005) 393-394.

43 J.L. Gaddis, *The Cold War*, 226-227.

44 *Public Papers of the Presidents of the United States: Ronald Reagan, 1981-1989* (Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1983) 442-443.

45 C.L. Grabbe, *Space Weapons and the Strategic Defense Initiative* (Ames, Iowa State University Press, 1991).

46 J. Hecht, *Beam Weapons. The Next Arms Race* (Lincoln, Plenum Press, 1984).

47 A. Dobrynin, *In Confidence. Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents, 1962-1986* (New York, Random House, 1995) 528.

48 Een in 1985 verschenen gezamenlijke Amerikaanse inlichtingenanalyse van het ruimtevaartprogramma van de Sovjet-Unie schatte de kosten ervan op zo'n 26 miljard dollar op jaarbasis en meer dan 1,5 procent van het Bruto Nationaal Product. Gedeclareerd (Top Secret) document NIE 11-1-85J, *Soviet Space Programs*, 1-3.

49 Voor een discussie over de rol van SDI in het beëindigen van de Koude Oorlog zie: F. Fitzgerald, *Way Out There in the Blue. Reagan, Star Wars, and the End of the Cold War* (New York, Simon and Schuster, 2000).

50 Deze uitspraak is ontleend aan een column van Max Pam in het televisieprogramma Buitenhof van 17 januari 2010 over de door minister-president Balkenende gebruikte bezweringsformule bij de presentatie van het rapport van de Commissie Davids over de politieke besluitvorming rond de Amerikaanse inval in Irak in 2003.

Vast staat dat de Amerikaanse inlichtingendiensten de militaire capaciteiten van de Sovjet-Unie tijdens de Koude Oorlog geregeld schromelijk hebben overdreven. De Sovjet-oorlogsmachine was achteraf gezien in technologisch opzicht lang niet zo geavanceerd als altijd werd gedacht. Deze dreigingsoverschatting lijkt mede voort te komen uit een door eigenbelang gedreven voorliefde voor *worst case*-scenarios. De Amerikaanse inlichtingendiensten, in het bijzonder de militaire, maar ook Congresleden, het Pentagon en de Amerikaanse defensieindustrie hadden immers belang bij een stijgende defensiebegroting die eenvoudig kon worden gerechtvaardigd door de Sovjet-dreiging te overdrijven.⁵¹ Maar door zo een door de Sovjet-Unie uiteindelijk niet vol te houden wapenwedloop te stimuleren speelden de inlichtingendiensten de rol van ‘onzichtbare hand’ achter de voor het Westen succesvolle beëindiging van de Koude Oorlog.

Dit roept de vraag op in hoeverre bestudering van de tijd van de Koude Oorlog een leidraad kan zijn voor bestudering van het hedendaagse inlichtingenwerk. De Koude Oorlog was immers een unieke periode in de geschiedenis, waarin de NAVO en het Warschaupact als twee grote machtsblokken tegenover elkaar stonden en inzicht probeerden te krijgen in elkaars *capabilities* en intenties. Desondanks is er een grote consistentie door de tijd heen. In het tijdperk na de Koude Oorlog is weliswaar veel veranderd in het militaire inlichtingenwerk, maar sommige aspecten zijn gelijk gebleven. Ook nu wordt de diensten gevraagd een oordeel te geven van de capabilities en intenties van mogelijke tegenstanders, bijvoorbeeld China en Iran. En ook nu ligt een overschatting van de dreiging die uitgaat van het militaire apparaat van die landen op de loer. De belangen zijn namelijk dezelfde als tijdens de Koude Oorlog.

De casus rond de vermeende Beam Gap illustreert de ironie dat het nastreven van eigenbelang (vanuit een egoïstisch motief) soms ook onbedoelde voordelen heeft voor de samenleving als geheel. Of anders gesteld: hoe particuliere zonden tot algemeen profijt leiden.⁵² Het concept van de hidden hand, hier gedefi-

FOTO AP/REPORTERS

Het is niet duidelijk in hoeverre Reagan, hier op de foto met Sovjet-leider Gorbatsjov, het failliet van Moskou voorzag bij het afkondigen van SDI

nieerd als de onbedoelde, positieve gevolgen van inlichtingenactiviteiten, biedt in dit licht een alternatieve lens om de rol van inlichtingendiensten op het internationale toneel te bezien. Het is op dit moment nog gebruikelijk om bij intelligence failures vooral de negatieve gevolgen in kaart te brengen. Maar zelfs bij achteraf gezien evidente blunders, zoals de Beam Gap, is het ook van belang oog te hebben voor de eventuele positieve, maar onbedoelde gevolgen. ■

51 Bij zijn afscheid als president in 1961 waarschuwde Dwight Eisenhower, wijs geworden door ervaringen met de vermeende *Bomber Gap* en *Missile Gap*, voor de ongerechtvaardigde invloed van het Amerikaanse militair-industriële complex. Zie: P.J. Roman, *Eisenhower and the Missile Gap* (Ithaca, Cornell University Press, 1995).

52 In zijn in 1705 verschenen satirische gedicht *Fabel van de Bijen* betoogt de Nederlander Bernard Mandeville dat juist de minder fraaie eigenschappen van de mens, met als grondhouding de eigenliefde, hem tot handelen brengen, maar de samenleving als geheel welvarender maken. Zie: B. Mandeville, *The Fable of the Bees* (Londen, Penguin Books, 1989).